

مؤلفه های اخلاق اجتماعی از دیدگاه علامه طباطبائی

فائزه محمدی^۱

چکیده

اخلاق اجتماعی یا روش برخورد انسان با محیط اطراف خود، در اسلام از اهمیت و جایگاه والایی برخوردار است؛ به خصوص با توجه به توسعه هر روزه امکانات و ابزار و گستردگی دایره ارتباطات اجتماعی افراد، اخلاق اجتماعی با هدف شناخت ملاک‌های خوبی و بدی افعال در جامعه است تا انسان‌ها رفتارشان را بر اساس آن سمت و سو دهند و آن را ارزیابی کنند و از این رو می‌توان مؤلفه های اخلاق اجتماعی را از دیدگاه علامه طباطبائی بررسی کرد. لازم است که با مراجعه به منابع و متون، آیات و روایات، به روش کتابخانه ای توصیف و تحلیل نمود. اصول حضور در جامعه و اخلاق اجتماعی را درک و تشریح کرد، از آن حیث که انسان به اجتماعی زیستن نیاز دارد و زندگی در جامعه بخش جداناپذیر حیات اوست؛ در نگاه اسلام ضمن توجه به لزوم زندگی اجتماعی، مسئولیت اجتماعی و مسئولیت مشترک افراد بر محور روابط تعریف شده است. مؤلفه های اخلاق اجتماعی از منظر علامه طباطبائی فرهنگ عمومی یک جامعه است که شامل محبت، امنیت اجتماعی، وفای به عهد، قناعت تقوا، ایمان مذهبی، ترویج و گسترش امر به معروف و نهی از منکر، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است. توجه به زیست اجتماعی انسان می‌تواند از عوامل رویکرد به حیات

^۱. دانش آموخته سطح دو حوزه علمیه معصومیه سلام الله علیها

اجتماعی، ارزش‌ها و اصول حاکم بر این ارزش‌ها در زندگی جمعی یاد نمود. بنابراین باکاوش و عینیت بخشیدن به مؤلفه‌های اخلاق اجتماعی در جامعه بسوی رستگاری و پویایی گام برداشت.

واژگان کلیدی: اخلاق اجتماعی، علامه طباطبائی، مؤلفه‌های اخلاق

مقدمه

اخلاق اجتماعی از مهمترین موضوعاتی است که در ارتباط انسانها با خود و جامعه و تاریخ مطرح می‌باشد. از آنجایی که در میان ادیان الهی، اسلام دینی اجتماعی است و احکام فردی آن ارتباط عمیقی با احکام اجتماعی دارد و هدف از دین اسلام ایجاد جامعه‌ی دیندار است که موجب سعادت فرد و جامعه گردد. این جامعه نیازمند اخلاق اجتماعی مطلوب است که در سایه‌ی تحقق و عمل به این مؤلفه‌ها جامعه را از کژیها و کارکردهای سوء باز می‌دارد. همچنین، عمل به این مؤلفه‌های مطلوب اخلاق اجتماعی به مثابه عاملی جهت رسیدن به سعادت و کمال واقعی برای همه‌ی جهانیان می‌باشد؛ زیرا در پرتو این مؤلفه‌ها، سعادت حقیقی را برای کل اعضای جامعه‌ی اسلامی به ارمغان می‌آورد. در حقیقت، طرق صحیح ارتباط انسانها با یکدیگر موجب ساماندهی جامعه‌ی مدنی و تبلور اجتماع اخلاقی مطلوب می‌گردد و براساس همین شیوه، عمل به مؤلفه‌های صحیح اخلاق اجتماعی از لوازم بنیادی و کاربردی دستیابی به جامعه‌ی اخلاقی مطلوب بوده و از انحرافات اجتماعی باز می‌دارد.

در مورد اخلاق اجتماعی اندیشمندان اسلامی و علما نظرات و آثار متعددی نگاشته اند از جمله شهید مطهری، علامه طباطبایی از جمله اندیشمندان دوران معاصر هستند که به تصریح خودشان، سرنوشت افراد جامعه به یکدیگر را وابسته دانسته و معتقدند صلاح و فساد اجتماع در رفتار اعضای آن تأثیرگذار است و بدین جهت التفات جدی به مؤلفه های اجتماعی اخلاق با سیر و رویکرد مطلوب و تلاش برای عملی و درونی نمودن آنها در محیط جامعه اسلامی را ضروری میدانند لذا به تبیین مؤلفه های اخلاق اجتماعی و ارزش های معنوی آنها در جای جای آثار و نظریات خود پرداخته اند. با کند و کاش در موتور های جست و جو گر پژوهشی همانند مگیران، علم نت، نور مگز، پرتال جامع انسانی و همچنین منابع کتابخانه ای که با عنوان اخلاق اجتماعی آثار متعددی نوشته شده است اما به طور اخص از دیدگاه علامه طباطبایی مقاله یا کتبی یافت نشده است ولی مقاله ای با عنوان مولفه های اخلاق اجتماعی از دیدگاه شهید مطهری و علامه طباطبایی به نویسندگی سید مهدی سلطانی رنانی که مؤلفه های اخلاق اجتماعی را به شیوه ی کاربردی و راهبردی از منظر شهید مطهری و علامه طباطبایی بیان نماید و با هدف تبیین این مهم که اخلاق اسلامی، در پرتو حضور اجتماعی و گستردگی روابط حسنه ی اخلاقی در اجتماع، دارای ارزش و اعتبار است. همچنین مقاله ای با عنوان مراتب فضیلت و اخلاق از منظر علامه طباطبایی ب در سال فلان به نویسندگی عزیزاله افشار کرمانی که از نظر علامه طباطبایی اخلاق سه نوع است: اخلاق عقلی و اخلاق عرفانی، اخلاق عرفی، اخلاق عرفی به عقل اجتماعی متکی است اخلاق عقلی بر عقل برهانی تکیه دارد و اخلاق عرفانی بر شهود بنا می شود. از متون این دو مقاله در تکمیل مقاله حاضر استفاده نموده است. در مقاله حاضر سعی شده است که اخلاق اجتماعی را تفهیم نماید که همان

اخلاق اسلامی درپرتو حضور اجتماعی و گستردگی روابط حسنه ی اخلاقی در اجتماع که دارای ارزش و اعتبار است .

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- مفهوم لغوی

آنچه از مجموع آثار علامه طباطبایی در تعریف اخلاق بر می آید موارد ذیل است :

۱. اخلاق جمع ((خلق)) به معنای خوی طبع رفتار و همچنین سرشت باطنی است که تنها با دیده بصیرت قابل درک است و ملکه ای است که باید در نفس آدمی رسوخ کند و در ظل مداومت بر اعمال صالح و تکرار آن در مسیر صحیح هدایت و تقویت شود.^۱
۲. اخلاق از طرفی مبتنی بر ظواهر دینی و عبادت از بخشی از معارف فرعی اسلام و دستورات خداوند متعال و رسول او (صل الله علیه وآله وسلم) می باشد و برپایه نوعی تکلیف گرایی الهی و منطبق بر عشق و محبت معنوی حق استوار است.^۲

۱. طباطبایی ۱۳۸۱ ج ۲؛ ۲۶۳؛ راغب اصفهانی ۱۴۱۲ ق ۱۵۹.

۲. طباطبایی ۱۴۱۷ ق ۱ ج ۱؛ ۱۳۵۷.

از طرف دیگر بخشی از ظواهر کتاب و سنت اسامی و منفک از احکام فقهی است که بیشتر جنبه ی عقلانی دارد.^۱

بنابر مفاهیم اغوی نوشته شده اخلاق در لغت در مفردات راغب آمده است که : خلق به معنای خدا و سجایا و صفات و روزی است که با چشم دل دیده نمی شود.^۲

اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است.

۲-۱- مفهوم اصطلاحی

اخلاق عبارت است از فنی که پیرامون ملکات انسانی بحث می کند؛ ملکاتی که مربوط به قوای نباتی حیوانی و انسانی اوست . به این غرض بحث می کند که فضائل را از رذائل جدا سازد یعنی این علم می خواهد معلوم کند که کدام یک از ملکات نفسانی انسان خوب و نیک و مایه ی کمال و فضیلت اوست و چه ملکاتی بد و رذیله و مایه ی نقص اوست تا آدمی بعد از شناسایی آنها خود را با فضائل آراسته سازد و از رذایل پیراسته گردد و در نتیجه اعمال نیکی که مقتضای درونی است انجام دهد تا در احتیاج انسانی ستایش عموم و ثنای جمیل جامعه را به خود جلب کرده سعادت علمی و عملی خود را به کمال برساند.^۳

اخلاق ملکه نفسانی است که افعال به آسانی و بدون تأمل و درنگ از آن صادر می شود.^۴

۱. همان بی تا ۴۷

۲. مفردات راغب، ص ۱۵۸

۳. همان ۱۴۱۷ ق ج ۱ ص ۳۶۸

۴. همان ۱۳۶۲ ۱۲۳

همه نعمت‌ها و دارایی‌هایش از خداست در مقابل خداوند احساس مسئولیت می‌کند احساس مسئولیت در برابر خداوند در حقیقت احساس مسئولیت در برابر مخلوقات است زیرا آفریده خداوند هستند و در اسلام مصلحت جمع مقدم است چون همه مردم بنده خدا هستند و همه بشر آفریده شده‌اند تا از نعمت‌ها برای رسیدن به کمال استفاده کنند

یکی از مصادیق مسئولیت‌پذیری اجتماعی تعاون و همکاری با افراد جامعه است زیرا از جمله بینش‌هایی که اعتقاد به خالقیت به دنبال دارد این است که قرب به خداوند به عنوان کمال نهایی انسان شناخته می‌شود فردی که خود را نسبت به مصالح دیگران مسئول بداند تنها برای رسیدن خود به هدف و کمال نهایی تلاش نمی‌کند بلکه به دیگران برای رسیدن آنها به هدف اصلی آفرینش و قرب خداوند کمک می‌کند.

نتیجه‌گیری

بر اساس تحقیق انجام شده چنین بر می‌آید که اخلاق اجتماعی به مثابه عاملی جهت رسیدن به سعادت و کمال واقعی برای همه ی جهانیان می‌باشد؛ زیرا در پرتو این مؤلفه ها، سعادت حقیقی را

برای کل اعضای جامعه ی اسلامی به ارمان می آورد. اساسی ترین و مهم ترین مولفه های اخلاق اجتماعی صحبت شد که ازدیدگاه علامه طباطبائی ازاهمیت بالایی برخوردار است اگر آدمی این مولفه ها را درزندگی اجتماعی مراعات نکند زندگی مسالمت آمیزی با دیگران نخواهد داشت حیات انسانی دچار مشکل خواهد شد انسانی که فردی اجتماعی است باید در ارتباط با جامعه ی اجتماعی این مولفه هارا رعایت کند این مولفه ها همانند پایه ای محکم برای رشد بالندگی محیط انسانی وساخت جامعه ای سالم قلمداد می شود که انسان راهم به سوی سعادت وکمال می رساند از انجایی که مجال بررسی تمام مولفه های اخلاق اجتماعی دراین پژوهش نبوده خوانندگان محترم پیشنهاد میشودبه مولفه های دیگری همچون ، خودشناسی وبرخورداری از معنویت،امربه معروف ونهی ازمنکر،مواخات (برادری) ، بررسی نمایند.

منابع

*قرآن

۱. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۶۲)، نه‌ایه الحکمه، قم، نوسسه ی نشرالاسلام
۲. راغب اصفهانی (۱۴۱۲ق)، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالشامیه
۳. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیرالقرآن، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات
۴. طباطبایی، سید محمد حسین وعده ای ازدانشمندان (۱۳۳۶)، کارنامه خوشبختی، قم، انتشارات دارالفکر، چاپ اول
۵. فلسفی، محمد تقی (۱۳۳۶)، اخلاق از نظر همزیستی و ارزش ها، تهران، هیئت نشر معارف اسلامی، چاپ سوم
۶. جرجانی، میرسید شریف (بی تا)، التعریفات، ترجمه ی سید عرب و سیما نوربخش، تهران، نشر فرزانه
۷. حکیمی، محمد رضا (۱۳۴۳)، سرود جهش ها، قم، انتشارات دلیل ما

۸. طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۶۲)، اصول فلسفه و روش ربالیسم، مقدمه و پاورقی

مرتضی مطهری، تهران، انتشارات صدرا

۹. سلطانی، رنانی، سیدمهدی (۱۳۸۴)، ویژگی های اخلاقی جامعه مطلوب در تفسیر المیزان

علامه طباطبایی، قم، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه قم

۱۰. طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۱)، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه ی سیدمحمدباقر

موسوی همدانی، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ

پانزدهم

۱۱. قرایتی، محسن (۱۳۷۹)، امر به معروف و نهی از منکر، تهران، مرکز نشر فرهنگی درس های

از قرآن، چاپ دهم

۱۲. کاشفی، محمدرضا، آیین مهرورزی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۳، چاپ نهم

۱۳. فراهانی، محسن (۱۳۷۸)، فرهنگ توصیفی علوم تربیتی، تهران، نشر اسرار دانش

۱۴. مطهری، مرتضی (۱۳۷۵)، ده گفتار، تهران، انتشارات صدرا، چاپ سی ام

۱۵. تفسیر المیزان، علامه طباطبایی، نشر بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی با همکاری

مرکز نشر فرهنگی رجا

۱۶. طباطبایی، سیدمحمدحسین (بی تا)، آموزش دین، قم، دفتر انتشارات اسلامی

۱۷. طباطبایی، سیدمحمدحسین (بی تا)، اسلام و اجتماع، قم، انتشارات پیام اسلام، چاپ

اول

۱۸. الخرسان، حسن الموسوی (۱۳۶۵)، تهذیب الاحکام، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ

چهارم

۱۹. مجلسی ، محمد تقی (۱۳۸۶)، بحار الانوار، کتابچی، چاپ ششم

۲۰. طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۸۱)، المیزان فی تفسیر القرآن ، ترجمه سید محمد باقر

موسوی همدانی ، قم ، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم ، چاپ

پانزدهم

۲۱. مطهری ، مرتضی (۱۳۹۱) ، هدف زندگی ، تهران ، انتشارات صدرا ، چاپ پانزدهم

۲۲. طباطبائی، سید محمد حسین ، (بی تا) ، المیزان فی تفسیر القرآن ، تنظیم و جمع آوری سید

مهدی آیت الهی ، تهران، انتشارات جهان آرا